

„az akadémiai N. Szótárhoz való jegyzeteket“, melyeket a szerző, mint gondoljuk, még folytatni fog.

Megjelent egy külön füzet is. „*Akademiai értekezések, igazítás és pótlékul a Magyar Nyelv Szótárához.* Akadémiai határozatnak megfelelőleg közli *Mátyás Flórián*, m. t. ak. I. tag. Pécselt 1863. Ebben a szerző az 1862. évi october 13-kán tartott értekezésében foglalt pótlékokat szaporítva bocsátja ki. De legnagyobb figyelemre méltó *Mátyás Flórián* „*Magyar Nyelvtörténeti Szótára*“, melyből e füzetben mutatványt közöl, s melyhez, a munka kijöhetése végett, aláírási íveket csatol. Ajánljuk mindenkinek e *nyelvtörténeti szótárt*; tegyük számos aláírások által lehetővé, hogy a buzgó és igen szorgalmas szerző mentől előbb annak első füzeté nyomatásához foghasson.

II. KÖNYVISMERTETÉS.

Magyar Nyelvtudomány. I. Füzet. A magyar birtokviszony. Nyelvszabályozási munkálat, *Mátyás Flórián* által. Függelékül az 1859. július 7. olvasott *akadémiai székfoglaló beszéd.* Pécselt 1860.

II. Füzet. Akadémiai értekezések, igazítás és pótlékul a magyar nyelv szótárához. Akadémiai határozatnak megfelelőleg közli *Mátyás Flórián* m. t. akadémiai lev. tag. Pécselt 1863.

A „*Magyar Nyelvtudomány*“ két füzetet, melyek teljes czimeit imént kitétem, lehetetlen hallgatással mellőzni, különben vétkeznék a magyar nyelvtudomány ellen. Mert van e két füzetben, a mit nagyon kell ajánlani, van olyasmi is, a mit nem lehet ajánlani; mind az pedig oly erővel íródott, hogy már ennél fogva is figyelemre méltó.

Az I. f.-ben *Mátyás* úr először is *indokait* adja elő, melyek őt a magyar nyelvtudomány biztosítására vették. „A magyar, e rokontalan nemzet, méltán tartja fontos ügynek nyelvsajátságai ép megőrzését. Ha már öltözete, szokásai nyugotiasak, maradjon beszéde, mint hajdan volt, *keleti.*“ — Itt mindjárt megütközünk a *keleti* szóban. Ez azt érteti velünk, hogy a magyar nyelv sajátsága a *keletiség*: tudnunk kell tehát, miben áll ez, mi tartalma? A mi a magyar nyelv sajátsága, az nem lehet más nyelvé is, már azért sem, mert a magyar *rokontalan* nemzet, mint *Mátyás* úr tanít; k^{ül} tehát, hogy egye-

dül a magyar nyelv legyen *keleti*. Ámde azt senki sem mondhatja, ki többet tud a geographiából, mint a mennyi földet a szerűjéről beláthat. A *keletiség* tehát nem lehet se a magyar, se a török, se a mongol és mandsu, se az árja, se a sinai, se a héber és arab stb. nyelvek sajátása; mert ezek mind keletiebbek a magyarnál; már pedig a miben mindnyájan osztoznak, az egyiknek sem lehet sajátása. A magyar nyelvudománybul ki kell dobni a keletiség fogalmát, mint magyar sajátást; s reménylem, jövőben Mátyás úr is egyébben, nem a keletiségben, fogja keresni és találni a magyar nyelv sajátását. — Kifogás nélkül az sem áll, mit Mátyás úr imígyen mond: „Irott nyelve (a magyarnak) századok óta idegen befolyás alatt, több eredeti alakot veszite; — élő nyelvén is folyton homályosul az ősjelleg.“ — A gyorsan terjedő nyelvkorcsulás meggátlása végett, úgymond tovább, a nemzet jelesebbjei nagy ádozataikkal a magyar akademiát állíták fel: de az eredmény nem felel meg a várakozásnak. „A szófűzés magyar akarna lenni, de nem bír a betolakodott idegennel . . . Írás- és beszédműdba, össze nem férhető, sőt ellenmondásos alakok vegyűlnek, hibák türésére közönyítik a fület, s minden önálló sajátást veszélylyel fenyegetnek. Classicusainktól hirlapi tárczairóig, *nincs ki csak a birtokviszonyt is következetesen kezelné.*“ „Nyelvéségi ügy intézésénél nem lehet kimélet. Élvezze békén külhoni gyarmatos magyar föld áldásait; közölje érzelmeit szokott hangjain; nyelvedben ne adj helyet eltérő eszméjázatának. Elvonul őseid szelleme az idegen tolakodó elől, — s magyar szavak daczára nem lesz magyar, a mit szólsz, hanem latin, germán, francia, magyar hangzat alatt. Ez károd stb.“ — E szavak nagy buzgóságot tanusítanak, de kevés tudományt a miveltség történeteiről. „Elvonul őseid szelleme az idegen tolakodó elől!“ kiált fel Mátyás, elfelejtván, hogy a most élő magyarok ősei nem vonultak el a keresztyénség elől, mely csakugyan leghatalmasabb idegen tolakodó volt. S ki tagadhatja, hogy a keresztyénség tana, fogalmai, bizonyosan nagy, pedig idegen, befolyást gyakorlottak a magyar nyelv lexiconára és syntaxisára; ismétlem, ki tagadhatja *említett befolyását a keresztyénségnek* (szántsándékkal teszem így ki a birtokviszonyt), habár a magyar pogányság korából egyetlen egy sorny magyarságot sem bírunk is felmutatni, a melylyel a keresztyén magyarságot össze lehetne vetni. — Valamint az ős magyarok a keresztyénség elől nem vonultak el, úgy a mai magyarok nem vo-

núlhatnak el az új tolakodók, a természettudomány, az állami és társadalmi tudományok, a művészetek stb. elől. Azért beszélni és írni kezdenek *gőzhajózásról, vasútról, szénkereskedésről, képviselő-ről*, sok mindenről, mi nem eredeti magyar vagy, Mátyás úr szerint, keleti. S hogy e sok minden a magyar nyelv lexiconára és syntaxisára befolyással van, kétségtelen. Avagy azt hiszi-e Mátyás úr, hogy Árpád, ha feltámadna, megértene Mátyásnak eme szavait: „*Classicusainktól hírlapi tárczáiról, nincs ki csak a birtokviszonyt is következetesen kezelné.*“ A hány szó, annyi magyartalanság Árpád fülében. S mennyire nem bírnak az idegen hatástól ovakodni, bizonyítja Mátyás is, midőn így ír: „*magyar szavak daczdra nem lesz magyar, a mit szólsz.*“ Gondolkodjék csak Mátyás úr, vajjon a *dacz* szó így használva, mint ő veszi itt, nemde, úgy szólván, csak tegnapelőtt kapott fel, a német „*trutz dessen*“ után. Bizonyosan a keresztyén-ség, a tudományok, művészetek, szóval az összes európai műveltség és országosultság nem keleti-magyar; de abból az következik-e, mit Mátyás úr állít, mondván „*Mert ha magyarosan hangzik ugyan, de nem magyar a mit szólsz, mivel nem magyar a mit gondolsz: megtörténhetik, hogy nem lesz magyar a mit érzesz*“, hogy ezen műveltség és országosultság kiöli a magyarságot? Túlságokat állít Mátyás úr, túlságoskodó magyar féltésből még a magyarországi lakosok magyarosodását is eltiltaná, ha rajta állana, — mert úgymond „*élvezze békén külhoni gyarmatos magyar föld áldásait; közölje érzelmeit szokott hangjain!*“ azaz, ne tanuljon magyarul beszélni, majd a magyar ember fog németül, tótul, oláhul tanulni, — tehát a magyar ember fog elnémetesedni, eltótosodni, eloláhosodni.

Nem így kell a magyarság ügyét feltüntetni; nem így a magyar nyelvtudományt indokolni. A magyar nyelvnek és irodalomnak az összes műveltséget és országosultságot, művészetet és tudományt át kell karolnia, magáévá tennie, ha bár ez által árpádkori tisztasága megszeplősödik is: de hogy a szeplők magok is magyarosokká váljanak, ez aztán nem annyira a nyelvtudomány, mint inkább az irodalom feladata. A nyelvtudomány folytonos ébersége ellenőrzi az újításokat, meg-megszorítja, a régi magyaros szabásba öltözteti: de nem akaszthatja meg soha.

Az I. füzet fő tárgya a *magyar birtokviszony*, melyet négy fejezetben ad elő, úgymint:

első feje. a magyar birtokviszonyítás jelen állapota;

másod. fej. a viszonyítás elméletileg s alkalmazva ;

harmad. fej. a magyar birtokviszony ;

negyed. fej. a viszonyított birtokos alakja és helyzete.

Az *első fejezet* 1. §-a *tanulmányok* cím alatt előhordja a nyelv-tanírók állításait, hogy a genitívus é végzetű, a datívus *nak, nek* ; de hogy a M. T. Társaság, a „külön használatára“ szerkesztett szó-kötésben fogalmat zavar, midőn *sajjátító* *nak, nek*, és *tulajdonító* *nak nek* ragot említ ; előhordja a pályamunkákból és a Magyar Nyelv Rendszeréből az erre vonatkozó szókötési szabályokat, melyek a *nekezést* hibásan ajánlják. Ezután következik a 2. §-ban *birtolat*, melynek veleje *az*, hogy „két főnév birtokviszonyánál nincs szükség *nak, nek* datívusi ragra, csak a birtoknév kap harmadik személyra-got, p. o. Péter háza.“

A *második fejezetben* elméletileg és alkalmazva fejtegeti a viszonyítást. Tehát a 3. §-ban, melynek címe : *viszonyítás általában*, ezt mondván : „A nyelvbölcselet kezdheti működését észtörvények vizsgálatával, s alkalmazhatja a találtat bármely nyelvre, a priori. E bölcseleti mód csalódással jár. Ellenben megkísértheti közvetíteni több hasonított nyelvek közös törvényeit a gondolatéival. E mód biztosabb“ — lehető nagy feneket kerít, ott kezdvén el, hol a sinai és nem-sinai nyelvek különbsége kitetszik, s általmenvén a viszonyítás nyelvek szó-kategóriájira, előbb a *nomen* és *verbum* különbségét, azután mindegyiknek viszonyítását vagy ragozását említi meg, s úgy sorolja elő a 4. §-ban a sinai, japáni és egyiptomi nyelvekből, az árja, sémi és áltaji nyelvekből a *nyelvtényeket*, melyek a birtokviszonyítást kifejezik. Ezen a tapasztalati úton következő eredményre jut : „Valamint minden foglalásnál jel szükséges, mely a birtoklási szándékot mással tudassa : úgy a beszéd birtokviszonyánál is. E tekintetben az ingók vagy valóban a személyhez csatoltatnak, vagy megjelöltetnek. Az ingatlanok jelöltetnek, határozatnak. A személyhez csatolás beszédben helyzet által fejeztetik ki, s legtermészetesben áll a birtokos elől, utána a birtok ; ezt mutatja a sinai, egyiptomi, vogul szó-helyzet ; s ind-germán, hellén, magyar ösztétek. Ellenkező szóhelyzet a sémié. A jelölés vagy a birtokosra esik, midőn a tárgy nem neveztetik ; vagy a tárgyra, hogy máshoz tartozása lássék. A tulajdonost magát legtöbb nyelv jelöli : a sinai, japáni, indgermán, magyar, finn, tatár. A birtok kevésb nyelvben visel jegy, az indgermánban, az új-perzsa kivételével, épen nem. Sémiben

és magyarban a birtokjelölés legkifejlettebb. *De minek magyar olvasót germán szószaporitással untatni? Hagyjuk a nyelvek eredete s alakulása feletti száraz elméletek bő tárgyalását, nekünk, anyanyelvünk teljeseb ismeretére vezérül kínálkozó ind-germán sógorainknak, s szóljunk fölvelt tárgyunk érdeméhez. Lesz alkalom nyelvbölcselet alkalmazására, ha majd az ellenfelekezet fejtögetéseinket czáfolatru méltatja*“ (a 29. 30. lapon).

A ki a második fejezet elejéből (a 19. lapon) egész a 30. lapig figyelemmel olvassa, mit Mátyás úr felhoz, gyönyörködni fog velem együtt nagy tudományán, és rövid világos előadásán, mely csak azáltal válik némileg föltetszövé, hogy kihagyogatja a névhatározót ott is, a hol azt a mai nyelv szokás nehezen tűri. De szintűgy meg is fog velem együtt ütközni a végén, melyben a germán szószaporitást az indgermán sógoroknak hagyja. Hogy jut ez ide, s mi szükség volt reá? Ez Mátyás úr titka, de kimondjuk reá ítéletünket, hogy az oda nem illik. A szószaporítás nem a germán sógoroké, hanem Mátyásé, s ha e szószaporítás a magyar olvasót untatja, Mátyásé a véték. Legnagyobb sértés pedig azt mondani, hogy az indgermán sógorok anyanyelvünk teljeseb ismeretére vezérül kínálkoznak; ez donquichotei szélmalom, melynek zörgésével Mátyás úr a magyar olvasó fülét gyönyörködtetni akarja, a mivel meg az értelmes magyar olvasót sérti. Az indgermán sógor nyelvész, ha olvasná ezt, azt fogná reá mondani, hogy a szerző egész tudománya haszontalan, mert meg nem különbözteti a világosan különbözöket, t. i. a magyar *Pál-é* és p. o. a latin *Paul-i* ragos szókat, pedig maga mondja a 7. §-ban, hogy az *é* ragot „minden szó felveszi, a személyileg ragozott is: gyermek-é, gyermekeké, gyermekemé; s hogy e rag maga, mint új szóalap minden ragot felvesz egyesben és többesben: gyermek-ének, gyermekek-ének, gyermekem-ének stb.“ Ebből világos, hogy az *é* rag semmiféle genitívussal nem hasonlítható össze, mert az maga nem is genitívus, hanem nominatívus. Csak a vogul *ut* hasonlít hozzá sok esetben, a melyekben a magyar *é* jelentésével bír, másokban nem hasonlít, a mikor a magyar *való-val* egyeztetethető. P. o. *nyaurem* = gyermek, *nyaurem-ut* gyermeké, a gyermekhez tartozó valami; *nyilü* négy, *nyilit* = negyed, *nyilit-ut* negyedé; *äm* én, *äm-ut* én-é, *äm-ut-om* = enyém, *nyüng* te, *nyüng-ut* te-é, *nyüng-ut-n* = tiéd; *täu* ő, *täu-ut* övé, *täu-ut-ä* öveje (a Göcsejiben); *pil* fél, *pilne* félő, *pilne-ut* félni való, *pilne-ut-om* félni-valóm stb., *pilne-*

ut-el félni-valóval, *pilne-ut-et* félni-valók, *pilne-ut-et-l* félni-valókkal stb. stb.

Azt mondja többi közt Mátyás, hogy *legtermészetesben áll a birtokos elül, utána a birtok*. Honnan tudjuk ezt? A bölcsleletről? Az nem csinálhat nyelvet. Tehát csak a nyelvekből kell kihozni, mi természetes, vagy éppen természetesebb. S a nyelvekben az természetes, a mit az illető nyelv elfogadott és magáévá tett. A héber nyelvben *leb ha-adam* a természetes szórend, a magyarban *ember szive az*, a latinban mind *cor hominis* mind *hominis cor* természetes rend. A ki magát okosabbnak hiszi a nyelveknél, az az ő philosophiája, mely az „*ember szive*“ féle szórendről azt mondja: „*legtermészetesben áll a birtokos elöl, utána a birtok*“, a „*gyermek-em gyermek-ed*“ stbiről megint azt mondja: „a személyi névmások nálunk, mint a finn-tatároknál (tegye hozzá Mátyás: s mint a voguloknál, sémieknél, szóval mint minden nyelvben, a melyben a személyi névmások a névszókhoz ragadnak), birtok után ragozvak, s nem éppen logikailag következetesen E visszás helyzet azonban alkalmoszerű. *Birtoksértés megelőzésére* (!) szükség vala a tárgyat mindenelőtt, mint *én*-hez vagy *te*-hez tartozót bélyegezni“, tehát *gyermek-én*. Ha ebben a birtoksértés megelőzésére szükség vala *gyermek-em* et mondani: miért nem volna szükség a birtoksértést a *kalapja az embernek* féle szórenddel is megelőzni? pedig abban Mátyás rettentő magyartalanságot lát. Azonban a dolog veleje ez. A nyelvek az illető szófüzések (ember kalap-ja) vagy szóragozások (*gyermek-em*) alkotásánál nem ügyelének a *mí* bölcsleletünkre, nem arra, hogy *legtermészetesebben áll* a birtokos elül, mint a *patronus ecclesiae* elül foglal helyet az isteni-tiszteletnél; se nem arra, hogy a *birtoksértés megelőzésére* a tárgyat tolja előre, hanem mindenik nyelv azt mondá: *igy* természetes, a mint *én* teszem.

A 6. §-ban a *gyermek-em*, *gyermek-ed*, és *kér-em*, *kér-ed* közti egyezést mutatván a szerző, így folytatja: „Egykoruak s azonos ragozásuak határozott igéink első és másod személyei“ a *gyermek-em*, *gyermek-ed* ragozással. „Nem tárgyi ragozás ez, mint ural-áltajzó nyelvészek akarják, mert tárgy határozatlan érteményű igéknél is van, p. o. bért kérek“. „Valamint fekvő birtok határozás által válik külön birtokká, úgy igéink birtokragozás által lesznek határozottak. Ezen határozott igealak a határozatlanl keletkeztere nézve megelőzi, mert nem valószínű, hogy eszméletre ébredő ember, el-

vont fogalmakkal, mint *kérek*, *szeretek*, kezdje működését. Nyelvünk ezen különböztető eljárása a tárgy minőségéhez alkalmazkodó igealak használásánál sajátos *magyar jelleg* a világ összes nyelvei irányában. Dicsekedjék bár a mexicói, mordvin, szamojéd tárgyragozott igéjével : csak gyenge kísérlet az a magyar határozottság tökélye mellett.“ Minthogy már a világ összes nyelveit bejárta Mátyás úr, még azokat is , a melyeket meg sem tud nevezni : bátor vagyok a megnevezettek közül is egyre, a szamojédre, figyelmeztetni, hogy jobban nézze meg a Magy. Nyelv. III. 271., hol ezt találja :

Egy. sz.	lambau	czipóm	madau	metszem
	lambar	czipőd	madar	metszed
	lambada	czipője	madada	metszi.
Kett. sz.	lambami'	kettőnk	madami'	ketten
	lambari'	czipője	madari'	metszük (azt)
	lambadi'	stb.	madadi'	stb.
Több. sz.	lambava'	czipőnk	madau'(va')	metszük
	lambara'	czipőtök	madara'	metszitek
	lambadu'	czipőjök	madadu'	metszik.
—————				
Egy. sz.	lambahajun	két czipóm	madangahajun	metszem
	lambahajud	két czipőd	madangahajud	kettőjököt
	lambahajuda	két czipője	madangahajuda	stb.
Kett. sz.	lambahajuni'	kettőnk	madangahajuni'	ketten
	lambahajudi'	két czipő-	madangahajudi'	metszük
	lambahajudi'	je stb.	madangahajudi'	kettőjököt
				stb.
Több. sz.	lambahajuna'	két	madangahajuna'	metszük
	lambahajuda'	czipőnk	madaganhajuda'	a kettőt
	lambahajudu'	stb.	madangahajudu'	stb.
—————				
Egy. sz.	lambin	czipőim	madain	metszem a
	lambid	czipőid	madaid	sokat
	lambida	czipőji	madaida	stb.

Kett. sz.	lambini'	kettőnk	madaini'	ketten	metszük
	lambidi'	czipőji	madaidi'	a sokat	
	lambidi'	stb.	madaidi'	stb.	

Több. sz.	lambina'	czipőink	madaina'	metszük	a
	lambida'	czipőitek	madaida'	sokat	
	lambidu'	czipőjik	madaidu'	stb.	

Tegyük melléje most a magyar:

gyermekem	kérem
gyermeked	kéred
gyermeke	kéri
gyermekünk	kérjük
gyermetek	kérítek
gyermekök	kérik,

s lássuk, a határozottság tökélyével melyik nyelv dicsekedhetik? a magyar-e, mely az úgynevezett határozottságot csak az egyes-számban bírja kifejezni, vagy a szamojéd, mely azt a kettős- és töb-besszámban, azután még két és sok tárgyhoz alkalmazva is kife-jezheti? Tehát a *sajátos jelleg* a világ összes nyelvei irányában nem magyar, hanem szamojéd. De azért ez nem dicsekszik vele, azt a batrachomyomachia-féle dicsekvést szivesen Mátyás úrnak en-gedi által.

Nem tárgyi ragozás ez! úgymond Mátyás úr, mert tárgy a ha-tározatlan érteményü igéknél is van! Igen bárgyúaknak képzeli ma-gának az áltajistákat, hogy még erre is tanítja, miszerint így lehet magyarul mondani: *bért kérek*. Az áltajisták azt tanítják, hogy ez az igeragozás: *kér-ek, kér-sz, kér-ünk* stb. csak egyféle, alanyi, rag-gal jár: de a másik ragozás: *kér-i, kér-j-ük, kér-i-tek, kér-l-ek* kétféle, alanyi és tárgyat jelelő, raggal jár. Melyik ragozás támadt előbb, az alanyi raggal való-e vagy a kettős raggal való? azt én nem tudom, s alkalmasint nincsen is módunk, azt kitudni. Képzé-legni lehet, mint Mátyás úr teszi, de ha képezeleg, vigyázzon, meg ne czáfolja önmagát. Egész nyelvészkedése a nemzeti becsületre van irányozva, tartsa fenn hát azt képzelgéseiben is. Úgyde butább-nak képzeli a magyar fajt az indgermán sógoroknál, — mit már én

nem engedhetek meg. Ugyanis azt mondja Mátyás úr : „Nem valószínű, hogy eszméltre ébredő ember elvont fogalmakkal, mint *kérek*, *szeretek* kezdje működését, mert az elvont fogalmak gyakorlottabb eszet föltételeznek. Ámde a germán sógorok ősei ilyen elvont fogalmakkal kezdték meg működéseiket, mihelyt eszméltre ébredtek, mert csak *φιλέ-ω*, *φιλέσι*, *φιλε-τι* stb. amo, ama-s, ama-t stb. liebe, lieb-st, lieb-t tanultak mondani, nem *szeretem* féleket; ők tehát mindjárt eleinte gyakorlottabb észtehetséggel bírnak, s hozzájuk képest a magyar faj butább vala. Mit tegyünk e szörnyű bajban? helyben hagyjuk-e a Mátyás úr bölcséletét, melynél fogva butább volt a magyar faj, mert képtelen vala elvont fogalmakra : vagy mit csináljunk? A tanakodás időbe és papírba kerülne, a választást tegye meg Mátyás úr maga.

Előbb azonban tanulja meg azt, hogy a birtokragozás és határozás nem egyeznek meg alakban, nem eszmében, mert a nyelv ezt a különbséget teszi :

kalap-unk	tud-j-uk
kalap-tok	tud-já-tok
gyermek-ek(ök)	kér-i-(e)k.

Ha szeme nem látja meg, hogy az alany-tárgyi igeragozásban egy jelelővel több van, mint az itt felhozott birtokragozásban : nem a nyelv a hibás, se én nem vagyok az, ki a nyelv tényeit felmutatom, hanem Mátyás úr tudománya félszeg, mely még ezt a tényt sem bírja felfogni : tud-*l-ak*, melyben hasonlókép a tárgyra vonatkozó *l* külön van az alanyt jelentő *k*-tól. Mégis, bár a tud-*l-ak*-hoz hasonló birtokragot nem mutathat fel, nagy bátran decretálja, hogy a birtokragozás, eszmében, egy az igehatározással. De hagyjuk abba; ha Mátyás úr nem hunyja be szántsándékkal szemét, megolvashatja a Nyelvtud. Közlem. I. 434—467. lapjait.

A *harmadik fejezetben* lévén az is, a miről az előbbiben beszéllénk, általmehetünk a *negyedik fejezetre*, mely a viszonyított birtokos alakjáról és helyzetéről értekezik. Itt legelül ezt találjuk : „A magyar határoz *a* névelővel, birtokragoz *a* névutóval.“ — Nincs úgy. A magyar *mutató névmással* határoz, és *személyi névmással* birtokragoz. Ha ezt nem látom, vagy tudni nem akarom : haszontalan handabandázás lesz az okoskodás. — Olvassuk továbbá : „A nyelvlogika roszalja a fölösleg jelölést.“ Igaz, de a nyelvszokás néha na-

gyon is szereti, p. o. aztat, eztet, ötet, élembe, fölibe. A Mátyás felhozta példa, mely végett amaz elvet kimondta, nem tartozik ide, hanem az én példáim. Aztat, eztet, ötet, élembe, fölibe, nálánál stb. ezerszer hallani a nép száján, sokszor olvashatni a legmagyarosabb íróknál, de *ember-é dolog*, vagy *ember-é dolga*-félét senki sem ejt, senki sem ír. Fölös ragozás vagy jelölés, mely ide tartozik, csak ez: *embernek dolga*, s erről akar Mátyás értekezni. Sok példát hoz fel arra, hogy *ember dolga* jobb, mint *embernek dolga*, mit kár volna tagadni; de talál a legrégebb nyelvemlékekben is *nekező* példákat, melyeket el kell ismerni. A hosszú beszédnek rövid bizonyossága ez: *Ember dolga* szebb, mint *embernek dolga*; a hol tehát ez utóbbit el lehet kerülni, az elsőt kell választani. Azonban mindenkor nem lehet elkerülni, azt Mátyás is, legalább a *ki, mely* stb. szóknál megengedi; hogy soha sem volna szabad a szók rendét megváltoztatni, s *dolga embernek*-féle soha se fordulhasson elő, azt bajos lesz a nyelvből kisütni, az ok nélküli megváltoztatás mindenkor vétkes lévén. Mátyás úr p. o. felhossa Károlyi és Szepesi fordításaiból ezt a bibliai helyet: „Mond meg minékünk, mikor lesznek ezek, s micsoda jele leszen (Szepesi: s mi leszen jele) eljövetelednek és a világ végének.“ Lehetne-e ebből a szórend megváltoztatásával kihagyni a *neket*, így irván: „s eljöveteled és a világ vége mi leszen jele“, vagy így: „s mi lesz eljöveteled és a világ vége jele?“ S vajjon a magyar nyelv sajátsága ellen vétkeznék, ki így írná: „eljövetelednek és a világ végének mi leszen a jele?“ — Azután nem csak ezt mondja a nyelv: *én szívem, én bűnöm*, hanem ezt is: *nekem szívem, nekem bűnöm*, p. o. egy 1759-ben nyomtatott kicsike imádságos könyvben áll: „Hogy testének töredelme és vére hullásának általa *minden bűneimet énnekem is* elmosná.“ Hogy ez kevesbbé magyar fordulat volna, mint: *én bűneimet is*, azt nem gondolom, hogy valaki bizonyíthatná. — Végül nem értjük ezt: „Hol a latin szórend meghagyatik, nem *nek*, hanem a független *é* rag használatát látjuk, *melylyel korunk tudós nyelvészei nem tudnak bánni*“ (az 53. lap végén). A latin szórend nem kívánja meg az *é* ragot, mert ‚filius patris‘ nem: az atyáé, hanem: az atya fia. A hol pedig atyáé, atyáét, atyáénak stb. állhat, ott alkalmasint kiki jól bánik vele, mert az legkisebb nehézséggel sem jár.

Az I. füzetben Mátyás úr még az 1859. jul. 7-i osztályülésben olvasott székfoglaló beszédét közli függelékül, elmondván az előjegyzetben, hogy „e beszéd szenvedélyes nyelvrokonítás ellen vala intézve. Nyomatása elmaradt, valószínűleg kedvezőtlen bírálat következten.” (A szerző családokozék, mert beszéde kijött az Akad. Értesítőben). Okát is adja, miért kelt ki a nyelvrokonítás ellen. Mert, úgymond, „az értekező neheztelé, hogy épen *magyarok*, sőt Akademiánk tagjai, már most rokonítják nyelvünket finn-vogulosztják népekével, s az ügyeink felől egyoldalúlag értesített külföldi, elhamarkodott ítélet nyomán, kedves nemzetünk illető népirati helyzetét hibásan tüzi ki, mongolok- és eszkimókhöz sorozván azt, — mire Cantu Caesar világtörténelmét, Balbit és Maltebrun-t, Blumenbachot, ugyancsak Cantu Caesarból, idézi. — Mátyás úr tehát azt is a 12 év óta működő finnezőknek tulajdonítja, mit a külföldiek 20, 30 sőt 50 év előtt írtak, mi legalább is kis történeti lapsus. Egyébiránt már Sajnovics és Gyarmathy előtt is hasonlót írtak volt a külföldiek, mit a Reguly hagyományait közlő könyvben, melynek címe: *Vogul nép*, s melyet most nyomtatnak, fog találni az olvasó. A külföldiek a népek arczszínéről is sokat beszéllenek, a mi nem áll; népirati osztályozásaik sem alaposak stb., de ez és hasonló ellen mitsem használ declamálni; az európai vélemény igazolására vagy megczáfolására két út áll nyitva előttünk: az illető nyelvek tanulása, és az illető népek testbeli, vagy ethnographiai tanulása. Én az első úton járok; a másik utat, nem tudom, mikor nyitja meg magának a magyar tudomány. Mit tesz Mátyás úr? Ő „szégyenének tartá, nemzete nevében ily merész s még be nem bizonyított rokonsági hypothesisok következten szerkesztett osztályozásokat, tudományos alapjuk szigorúbb bírálata nélkül elfogadni. Könnyelműségnek, kislelkűségnek tekinté maga részéről a külföld nem indokolt következtetése előtt szótalanul meghajolni; s illő névvel e helyen nem nevezhető tettnek, az üres hypothesis, kétségtelen igazságkép, nemzeti tekintélylyel támogatni.” — Bírálat nélkül nem fogadja el a népirati osztályozásokat, azt mondja. Úgyde hol van annak nyoma, hogy Mátyás a koponyákat egybehasonlítja, s hamisaknak találván Blumenbach méréseit, meghatározásait, annak népirati osztályozását felforgatja? Pedig Blumenbachot írják ki Cantu Caesar és mások. Szabad-e, a magyar nemzet nevében, természettudományi vizsgálatok helyett declamatióval felelni? A ki azt teszi, ne bitorolja a

nemzet nevét, declamáljon a maga nevében. Természettudományi vizsgálatot csak helyesebb vizsgálattal lehet megezőfolni. — Mátyás úr, *illő névvel e helyen nem nevezhető tettek* tekinti, a külföldiek üres hypothesisét, kétségtelen igazságkép, nemzeti tekintélylyel támogatni. Ezzel a „finnezőket“ sujtja. Azt képzei magának, hogy a külföld kimondván a magyar nyelv rokonságát a finn nyelvekkel, az általa úgy nevezett finnezők reáhagyják e kimondást, sőt azt nemzeti tekintélylyel támogatják. Furcsa, igen furcsa dolog, hogy Mátyás úr esziben örökké a nemzet van; mintha a nemzet minden tudományos hóbortért felelős volna, vagy mintha a nemzetet egyegy tudományos hóborttal el lehetne temetni. Mátyás úr a magyar nemzetet oly valaminek tartja, mely a vélemények vitatásait, a nyomozások közzé tevéseit meg nem bírja, hanem beléhal. Ne vegye hiába a nemzet nevét, de kutasson a tudomány kedviért, s csak is a tudomány kedviért; bátorkodjék még a finn és szamojéd nyelveket tanulni, a tudomány kedviért, de világerért se a nemzet gyaláztatjára vagy dicsőségére. Tudja meg, ha képes reá, hogy míg azt nézendjük czélnak, hogy patrioticus tudósok, patrioticus füvészek, patrioticus nyelvészek, szóval patrioticus *ászok-észek* legyünk : addig nem lesz tudományunk, mert addig az *ászok-észek* csak a nemzet sophistájai. — A magyar Akademia nem hagyja magát a Mátyás úr nézetére vonni : az pártolja a tudományos vizsgálatokat, de nem szabályozza, annál kevesbbé korlátolja, legkevesbbé tolja fel hitágazatul a nemzetnek. Az megválasztotta Hunfalvyt, mert lábja vala, hogy tudományt üz; ugyanaz választotta meg Mátyást is, nem azért, mert Hunfalvyt czáfolja, hanem, mert tudományt üz. Ha már most Mátyás Hunfalvy ellen ír, azt ő se a nemzet se az akademia nevében nem teheti, hanem saját maga nevében; s viszontag ha Hunfalvy megmutatja, hogy Mátyás szelmalmok ellen harczol, azt ő is csak ön nevében, nem az akademia nevében vagy épen tekintélyével teheti. Tehát el a nemzet, el az akademia nevével, de ide a tudomány nevével!

Mellőzvéen tehát azt, hogy Mátyás úr a székfoglaló beszédben „*a nyelvbecsületért*“ emel szót, mellőzvéen azt is, hogy ő, mert czáfolata után is rokonitunk, „*lassu felfogást vagy melléktéteket kénytelen fölteni, melyek minket képzelgéseinkben vezérlenek*“; mellőzvéen, hogy bennünket *kiskorúaknak* nevez, — hisz mind ebben semmi tudományos okoskodás nincsen, legfeljebb van benne tükör,

mely a szerző képét mutatja —; mind ezt mellőzvé, a dolog velejét vegyük fel, még pedig a szerző szavaival: „*Vitatkozásink célja: Becsüljék nemes sajtóságú nyelvünket, s ha már jogtalanul akarnak rokonítani, válaszszerzőnek egyenjogú nyelvet, ne kössenek a legnyomórúabbakhoz, mert e szándékos működést méltán tekintjük sérelemnek. Vallják meg rokonság fölötti tudatlanságukat; elemezzenek mordvint, osztjákat stb., de a velünk rokon jogtalan kifejezést hagyják el. — Jövendő működésem irányja, mint az eddigé, polemia a szeszélyes magyar hasonlító nyelvészeten, s ellenállás minden oly tudománytalan törekvésnek, mely a magyart más valamivé akarja tenni, mint a mi.*“

Gyermekes beszéd, mely csak olyankire bír hatni, ki maga is még gyermek a tudomány előtt. A beszéd gyermekessége abban mutatkozik, hogy azt kívánja: rokonítsuk a magyar nyelvet ne rokon nyelvekkel, hanem egyenjogúakkal. — Tehát szabad akármit akár-mivel rokonítani? Ráhagyjuk. — Tessék azután megmondani, mely nyelvek becsesebbek másoknál? s minélfogva becsesebbek? Ha azt megmondandja a nemzet becsületiért harczoló nyelvész, tessék azt, a mit itt a szamojéd név- és igeragozásból felhoztam, p. o. csak ezt is:

lamba-u, lamba-r, lamba-du	(cipő-m, cipő-d, cipő-je)
mada-u, mada-r, mada-da	(metsz(e)m, metsz(e)d, metsz-je = metszi)

ne a magyar ragozással, hanem a szanszkrittal vagy a héberrel összehasonlítani; tessék azt a néhány vogul számnevet, melyek a *Magy. Nyelvészeti V. folyamának* 368. lapján olvashatók, ne a magyar, hanem a szanszkrit vagy héber, vagy, mert igen jól tudja a sinai, az ó-egyiptomi, a mexikói stb. nyelveket is, ezek megfelelő számneveivel összehasonlítani, vagy rokonítani; tessék, hogy nagyobb hasonlítási és rokonítási tért adjak, tessék a mordvin névragozást és igeragozást, melyet a *Nyelvtudományi Közlemények I. kötetének* 445—454. lapjain talál, ne a magyarral, hanem a szanszkrittal stb-vel rokonítani; tessék p. o. *päü, puh, pilvi, pelj, kala, kuole, kuule, kuu, silmä, suu, kütte, veri, vete* stb. szókat ne a magyar *fej, fuv, felhő, fél, hal* (piscis), *hal* (moritur), *hall, hó* (luna és mensis), *szem, száj, kéz, vér, víz*, ne is a vogul *vit* (víz), *sem* (szem), *kát* (kéz) *vir, ver, vur* (vér), *kül* (hall), *kol* (hal, moritur), *kul* hal, piscis),

pil (fél) stb. szókkal rokonítani, hanem a *caput kopf*, *flat bläst*, *nubes wolke*, *timet fürchtet*, *piscis fisch*, *moritur stirbt*, *audit hört*, *luna és mensis* mond és monat, *oculus auge*, *os mund*, *manus kéz*, *sanguis blut*, *aqua wasser* stb. árja szókkal rokonítani. Én csak e kevés példát hoztam fel, melyeket szinte már a nem nyelvész is tud; Mátyás számára külön példákat és sokkal nagyobb számmal hozhatnék fel; de addig is hadd rokonítsa ezeket „egyenjogú nyelvekkel.“

Lássuk tovább M. úr követeléseit. *A hasonlító nyelvészet föltételei* elvei alatt először azt követeli, *hogy a hasonlító nyelvész a hasonlító nyelveket ismerje*. Ennek mi nem felelünk meg, úgy mond Mátyás; „alig lapozgatunk valamely európai nyelven írt keleti nyelvtanban vagy szótárban, nem hallgathatunk saját gyarapodtunkkal, hanem kürtöljük, nyomtatjuk, közszemlére állítjuk minden kis ábéczés gyakorlatunkat, avatlanok méltó bámulatára. Így majd csak elhiszik, hogy azt, mit nyomtatunk, tudjuk is.“ — Én soha sem kételkedem abban, hogy Mátyás úr a sinai, ó-egyiptomi, mexikói, sőt „a világ összes nyelveit“, mellyek irányába dicsőíti a magyart, lásd a 34. la, pot, nem érti és nem kezeli úgy, mint anyanyelvét: annál könnyebb lesz neki megmondania, mely külföldi német, francia, angol, olasz, svéd könyvekből szedtem össze a Finn olvasó könyvet s az abban találtató magyarázatokat.

A hasonlító nyelvészet „*másod föltétele*“, úgymond Mátyás úr, „hogy a hasonlító megválassza s világosan kijelölje, mikép és mire akarja alkalmazni szerzett nyelvismereteit. E föltét hiányzik annál, ki az alkalmazási tárgyat homályos általánosságban tűzi ki, vagy épen esetileg tárgyalt mindent, mi kezébe akad. Nyelvész ily kapcsolódó, szaggatott működéssel nem sok bizonyost fődöz föl; többnyire csalódik, ámúl és ámit.“ Miután Mátyás úr régolta *finnezőknek* szid bennünket, tehát nagyon is jól tudja, micsoda nyelveket választottunk, s mire akarjuk alkalmazni nyelvismereteinket: a leczkét talán önmagára mondja, ki „a világ összes nyelveiben“ járatosságra törekszik. Mi szerényül szegény „nyomorúlt nyelveket“ választottunk, — egyebekben csak szükséges tájékozottságig mehetünk, hogy tudjuk, merre van dél, merre éjszak, s hogy a keletiséget, mely száz meg száz nyelvvvel közös, ne tartsuk a magyar nyelv különös sajátosságának; — mi talán nagyon is szorítkozunk azokra a szegény nyelvekre. Fölvilágosításul megjegyzi még többi közt, „hogy nyelv-

hasonlatokból háromféleképp következtethetni: a) Hasonlat és közeli rokonság, mint sémi nyelvek, héber, chaldaei és arab közt. b) Hasonlat és távoli rokonság, mint ind-german, azaz szanszkrit, görög és szláv között. c) Hasonlat és semmi rokonság, mint a magyar és úgynevezett ural-áltajiak között (a 74. lapon).“ Ha Mátyás urat ez a gondolat, hogy a nemzet becsületiért harczol, nem zavarná, az itt mondottakat legelül és themának teszi ki, s ez által magának is könnyíti a dolgot. Elismeri maga, hogy hasonlatosság van a magyar és ural-áltaji nyelvek között: de hozzá teszi, hogy e hasonlatosság nem alapít valamiféle (akár közeli akár távoli) rokonságot. Tehát kár neki oly tudatlanoknak kiáltani ki a finnezőket, kik épen a magyar és áltaji nyelvek hasonlatosságát kimutatják, s kiknek tudományáru Mátyás úr nem is ítélhet, magát igen távol tartván a „nyomorúlt nyelvektől.“ Kár összes működését az ellen fordítani, mit maga beismer, t. i. a nyelvhasonlatosság ellen, holott csak azt kell bebizonyítania, hogy bár minden más nyelvek közt a világon, a nyelvhasonlatosság nyelvrokonságot alapít: a magyar és áltaji nyelvek közti hasonlatosság még sem alapít nyelvrokonságot. Így föltéve a kérdést, annak megfejtése oly érdekes lesz, hogy Európának és Amerikának valamennyi nyelvészeit bámulatra ragadná, ha az istenadták köpések volnának itélet-tevésre. De hiába; magyar nyelvész, bár csak kicsinyég tanulja is a külföldi nyelveket, mégis bátran ítélhet a külföldi nyelvészek munkájiról: de külföldi nyelvész, habár valamennyi magyar könyvet olvashatna is, még koránt sem ítélhet a mi nyelvészkedésünkről, ezt tanítja Mátyás úr. Így természet szerint megczáfolhatatlan a *magyar nyelvész.*

A II. füzetben sok becses adat van, melyeket minden magyar nyelvész nagy örömmel veszen, s melyek mutatják, milyen jeles munkát várhatunk Mátyás úr „Magyar Nyelvtörténeti Szótárában.“ Ismételve ajánljuk tehát ezt a közönség figyelmébe; mert ha számosan jelentkeznek a szerzőnél, mint leendő vevők, a munka haladék nélkül világot fog látni. Részemről olyannak találom a „Magyar Nyelvtörténeti Szótár“ ügyét, hogy azt mindenkép elő kell mozdítani. Fel is szólítom a szerzöt, hogy ha, mitől tartani sem kellene, a fenforgó mostoha körülményeknél fogva mégis kevés aláíró jelentkeznek, ne hagyja abba a kiadást, hanem ennek más úton tör-

ténhetése iránt velem se sajnálja közölni gondolatjait; én tölem kitelhetőleg segíteni fogom.

A II. füzet tartalma két részből és egy záradékból áll. Első része: „*Nyelvészetünk jelene s az akadémiai Nagy Szótár kritikai méltánylata.*“ Bévezetéseben azt állítja, hogy a nyelvtudományban Révai öltá egyetlen lényeges kérdést sem igazítottunk el, részint tudományhiány, részint a tárgyalási tökéletlen modor miatt. A tudományhiányt az is bizonyítja, hogy nem ismerjük ősnyelvünk természetét, vagyis nem ismerjük a régi helyesírást, nem a magyar hangváltozat törvényeit, nem a magyar történeti nyelvtant. — Ezek ugyan nem egymásmellé való részek, mert a magyar történeti nyelvtan szükségesképen magában foglalja a régi helyesírást, és a hangváltozat törvényeit: de az allítás világosan azt mondja, hogy nem ismerjük ősnyelvünk természetét.

Tudtunkra Révai a magyar tudományos nyelvtannak leginkább két föltételét sürgeté: a rokon nyelvek lehető széles tudományát, s a saját magyar nyelvnek lehető legrégebb korától kezdve való tudományát. Ez utóbbihoz tartozik a magyar történeti nyelvtudás, melyet Mátyás úr mind e füzettel, mint kivált az ígért történeti szótárral dicséretesen gyarapít. Ha e füzetre nézve is közöljük észrevételeinket, azt épen csak a történeti nyelvtudás érdekében tesszük.

Mindjárt a 6. lapon olvassuk: „A nyelvtörténetben kevesebbé jártasok idézetei nem döntök, mert ezek tekintet nélkül nyelvfejlődés, keveredés, korcsulás mozzanataira, hasonító kritika hiányával hozatnak fel. Így például az igeidők mikép használata feletti vitákban oly írók idéztetnek tekintélyül, kik az úgynevezett *t-s* múltat igeidő gyanánt kezelik, holott ős nyelvemlékeink bírálatos hasonítása után begyőzhető, participialis jelző, s nem sajátképi igeidő gyanánt volt eredeti használata; mi által a kérdés más alakot nyer.“ Azaz, más szókkal, ha ismernők a magyar nyelv történeti nyelvtanát, a *tudtam* alakot nem hoztuk volna fel mint időalakot, mert az hajdan participium volt; ez egy fölfedezésnél fogva tehát halomra dől minden, a mit én az igeidők meghatározására annyi év alatt hoztam. Figyelemre méltót állít itt Mátyás úr.

Okoskodjunk egy kicsit, hisz Mátyás úr szeret okoskodni. Mi a participium? úgy-e igealak, mely adjectivum gyanánt áll, megtartván az időjelölést; nem adjectivum, hanem valamely igealak válik

participiummá. A participium tehát szükségesképp fölteszi az igét; a hol nincs ige, ott participium sincs. De a participium épen az időjelöléssel különbözik az adjectivumtól. Engedjük meg Mátyás úrnak, hogy a *tudott* alak az ős nyelvben csak mint participium fordult elő: nem föltételezne az akkor is egy időalakot, melynek szülöttje maga a *tudott*; s nem járna ez is okvetetlenül időjelöléssel? Megengedve tehát alítását (nem állítását, hanem *alajtását*), a participium használatából is az időre lehetne következtetni, ha igaz, hogy *tudó*, *tudott*, *tudand* participialis alakok időjelölései különbözök, mit talán Mátyás úr sem fog tagadni. De hagyjuk az okoskodást, s tekintsük a magyar ősnyelvet.

Hol találjuk a magyar ős nyelvet? A nyelvemlékekben. Tud-e Mátyás úr egyetlen egy magyar nyelvemléket felmutatni, a melyben a *tudott* igealak nem fordulna elő? Hiteles legrégibb nyelvemlékeink a *Temetési könyörgések*, a *Sajó-sz. péteri végezés* (ha igaz, 1404-ből) s a *régi bibliafordítás*, a Magyar Akadémia által kiadott „Régi magyar Nyelvemlékek“ három kötetében; a Jerney által kiadott régi imádság koholt valami, azt mondják az illetők, p. o. Toldy, Szabó Károly, — én magam nem nyomoztam benne. Vajjon ezekben nem fordul-e elő a *tudtam*-féle igeidő? Mátyás úr jelen füzetének 47. lapján olvassuk a Temetési könyörgésből: „*Tilutva vrt ig fa gímilcvtl. Til* ige cselekvő használatát, mely igét Révai neutro-passivum *ik*-es igének tart, kimutathatjuk. *Til* cselekvő, *tilik* szenvedő, közép.“ A felhozott példák közt van ez is: „Myképpen Adamoth ees Evath hogy *teremtette volna*, parancsolván evnekek, hogy ne ennek az *tilloth* gyemelczbe. Debr. C. 509.“ *Tilutva* tehát *tudtam*-féle időalak, mai ejtéssel: *tilotta*, mi helyett ma *tiltotta*-t írunk. A *tilutva* előtt ott van ugyanabban a könyörgésben *odutta*, vagy *odutva*, a mai *adta* helyett. — A Sajó-sz. péteri végezésben, s a nevezett bibliafordításban pedig a *tudtam* alak annyiszor mennyiszor előfordúl. Miképen történhetett hát az, hogy Mátyás úr, midőn nekem szemrehányást teszen, hogy nem ismerem a magyar ősnyelvet, azon szuszszal olyasmit állít, mit a legelső nyelvemlék már megezáfol a melyet épen ő magyarázgat? Miképen történhetett az, hogy itt Mátyás úr nem csak az ősnyelv tényeit felejt, melyekre másokat tanítani akar, hanem saját nyelvtudományi bölcséletét is megtagadja, tehát önmagáról megfélemedezik? Ugyanis az I. füzet 31. lapján azt tanította volt, hogy „az ige határozott alakja (*tudtam*, *tudtad*, *tudta*,

vagy ide illőbb példát téve : *tilutam*, *tilutad*, *tilutva* *) a határozatlanlalt keletkeztére nézve megelőzi, mert nem valószínű, hogy eszméletre ébredő ember, elvont fogalmakkal, mint *kérek*, *szeretek*, kezdje működését. Ha tehát *tilutva*, mint „határozott alak“ előbb volt meg mint ige, hogysesem mint participium : tehát, épen a Mátyás bölcselate szerint, a *tudtam*, *tudtad*, *tudta*-féle igealak legott terme, midőn a magyar nép eszméletre kezdett ébredni. Lássa, mi óriásilag ellenkezik állítása nem csak ön bölcselétével, de a nyelv ténnyével is.

A 41. lapon még bővebben és példákkal kezdi bizonyítani, hogy a *t-s* múlt nem tartozik nyelvünk ősi tényei közé (jóllehet ép a felhozott példák mind az ellenkezőt bizonyítják), megjegyvezvén, hogy azoknak, kik *nyelvfejlődés alapján* a *t-s* múlt jelen használata jogos voltát vitatják, igazok van; ellenben azoknak, kik az igeidők őshasználatát felelevenítendő a *t-s* múltra önkéjük szerint törvényeket alkotnak, mennyiben itt ősi tényekről van szó, nincs igazuk. Tudtomra senki sem merete az igeidőket a magyar nyelv ősi, azaz nyelvemlékek előtti, korából meghatározni, mert ama kor nyelvét nem ismerjük; mire alapítja hát Mátyás az általa felvett különbséget azok közt, kik a *nyelvfejlődés alapján* vitatják a *t-s* múlt jogos használatát, s azok közt, kik az igeidők *őshasználatát* akarják feleleveníteni? azt nem is sejtetem. — S honnan tudja, hogy a *t-s* múlt itt az országban fejlődött ki? miután mind ez : *olvastom*, *olvastod*, *olvasta* (p. o. *olvastomban* történék), mind az *olvastam könyvem*, *olvastad könyved*, *olvasta könyve*, mind az *olvasott könyvem* stb. szükségességkép fölteszik az *olvas*-féle tőt és a *t*-féle képzőt. Tehát a *t* képző is csak itt termett? Mátyás úr ezt decretálja ugyan a 34. lapon : „*A hajdani magyar fajrokonok különféle nevezetek alatt e honba költözvén, nyelvileg is az ősmagyarral teljesen egyesültek; ennél fogva, mellözvén az emberi nem egy közös eredete miatt tagadhatlan egyetemes rokonságot, az itt velünk egyesülteken kirül szorosb érteményül magyar-rokon nép a föld kerektségén nem létezik*“, de egy roppant

*) Mátyás úr a régi helyesírást is tanulmányozza bizonyosan. Hasonlítsa egybe a comparativus és a *tudott*-féle alakok írásait. Nekem erős okom van gyanítani, hogy csak *b* a comparativus képző, s csak *t* a perfectum képzője, nem pedig ott *bb* itt *tt*. A *bb*-t úgy látszik nekem, a *jobb*, *több*, *szebb* példák kapatták fel, melyek = *jav-b*, (*töv-b* ?), *szep-b*; a *tt* pedig vagy a *tilut-va*, *odut-va* = *tilutta*, *odutta*, vagy *látot-nak* = *látottak* alak által lett kelendővé.

nagy tény czáfolja meg, melynek meglátására, természet szerint, öt kényszeríteni nem lehet : csak csudálkozunk lehet, hogy tagadni meri. Lehetetlen nem látni, hogy az árja nyelvek összesége s a sémi nyelvek összesége egymástól elválnak, hogy tehát az áltaji nyelvek egymás között rokonabbak, mint akármelyik áltaji nyelv, akármelyik árjával vagy sémivel. Mátyás tagadja ugyan : de láttuk, ön magát is megtagadja, mikor a nemzet becsületeért való buzgalom megszálja ; Mátyás tagadása nem enyésztet el a nagy tényeket. Továbbá az áltaji nyelvek magok közt is csoportokra oszlanak, mert ismét tagadhatatlan, hogy a magyar nyelv közelebb áll a törökhöz mint a finnhez (nem ugyan szótári, de igen is nyelvtani tekintetben), s így a magyar nyelv a finnektől egyfelől, a töröktatóroktól másfelől elválván, hozzá leginkább közeledik a vogul nyelv, még pedig mind szótári mind nyelvtani tekintetben. Például :

äkke egy	nelimen negyven
kit két, kiti kettő	ätpen ötven
kórom három, korm harm,	katpan hatvan
nyilä négy	és
ät öt	katpän hatvan
szát hét	(szát lau = 7 tiz)
nyala-lu nyolcz	szát száz
(lau, lu = tiz)	szater ezer ;
kúsz húsz	

továbbá *mót* más, *mótit* másod, *kormit* harmad, *nyelit* negyed, *ätit* ötöd, *katit* hatod stb. továbbá mondják *kit szem*, *kit nyelm* vagy *nyilm* = két szem, két nyelv ; de nem mondják *kiti szem* = kettő szem. A megfelelő szók hangjai nem mindenkor azonosak, mint a *szem*, *vér* szóké : de hasonlók, így a *szát* = *száz* szó utóhangja t = z, mi más példákban is látható, p. o. *vit* = víz, *kát*, *küt* = kéz, *put*, *pot* = faz-ok stb. ; behangban is, mint *szater* = ezer. A *szater* szó az előhangban is különbözik az *ezer*-től, de nem áll magában, mert *szarny* = arany, *szarisz* arasz, *szát* át-ok stb. A *put* = faz-ok szóhasonlóságára van *lil* = lél-ok, *k* képző nélkül. Gyakran *n* és *m* betű fordul elő a vogul szóban, p. o. *kant* = had, *lunt* = lúd, *pänt* = fed, *káng* = hág, *amp* = eb stb. ; ezt mutatja a *mauint* = mevet = nevet is, déli vogulban már *mäjet* = mejet = mevet, sőt *mäjt*. — Így a magyar *eleve* szó, ha nem a finn *elävä* = élő, a miből a ragos *elävän* sza-

kasztott magyar *eleven*, mint Mátyás úr a 40. lapon Révai ellen állítja, tehát *el* vogulúl is *el*, s *eleve* vogulúl *eläje* = elé; összetételekben is, mint *el-miní* = el-mén (megyen), *el-kalí* = el-hal, *el-ju* = el-jő, (*jím* jövök, *jín* jösz, *jíjen* = jöjön), mint *kron* = kü, *kvone* = kive, p. o. *kvone-kalí* = kihal, *kvone miní* = ki-mén, *kvone-ju* = kijő stb. A képzők is nagyon hasonlóak, p. o. *kulel* halál, *pantil* fedél, *le-pil*, *lepel* lepel, mert *lepém* lepek, fedek stb. — Mátyás úr az 54. lapon a *johtat* szót így magyarázza: „összevonva *ihtat*, *iktat*; értelménye mittit, collocat.“ — Kár így; a finnben van *joht*, a vogulban is *joht*, s a vogul *joht* = jut, jö, p. o. *kvone johti* kijut, *johtes* jutott; *johtat* = juttat; mert az *ihtat* = *iktat*-ot példákkal kellene igazolni. — No de elég, másutt ezerszer több lesz.

Mátyás úr a *holt* alakot újabbnak állítja, mely az ős nyelvben nem volt meg. Az állítás magában is furcsa, miszerint valami képző utóbb támadt volna, — de nem fessegetjük. Én azt vagyok kénytelen állítani, hogy a magyar és a vogul nyelvek valaha közel voltak egymáshoz, valahol közös fészekben s már ott támadt a *t* képző, mert a magyar *holt* = vogulúl *kolsz* (mint *vit* = víz stb.), mert *kalszem*, *kalszen*, *kalsz*, vagy *kalesz* = haltam, haltál, halt (*holt*); s *kalszem*, *kalszen*, *kalszü* = holtom, holtod, holta. Meg kell jegyezni, hogy a tulajdonképi finn nyelvekben nincsen meg ez a *t*-s képzős múlt.

A 9. lapon azt bizonyítja Mátyás úr, hogy a *ki*, a *mely* „há-tározott alakú“ igével járt, mire vagy 20 példát hoz fel a régibb írókból. — A kritikai tanulás, melyet épen Mátyás úr sürget, azt követeli, hogy p. o. Pázmányt olvasván, számláljam meg, hányszor van nála ilyenféle: a *kit látták*, s hányszor ilyen: a *kit láttak*; mert ha teszem 100-szor fordulna elő az utóbbi, s csak 10-szer az első: a tiz esetet a száz ellenében akárminek is, de nem nyelvtörvénynek lehetne tulajdonítani. Nyitva kell tehát hagyni a nyomozást, mert a *kit látták*-féle nagyon sérti a nyelvérzést. Addig is vegye Mátyás úr szorosabb vizsgálat alá épen a Temetési könyörgésben előforduló *va- ve-* ragokat, a teremte-*ve*, tilut-*va*, hadla-*va*, felede-*ve* szókban, vajjon üres hangok e azok, vagy az értelmény miatt szükségesek-e? Foglalja ezekhez a későbbi *látna-ja*, *kérne-je*-féléket is, hogy jobban boldoguljon. Gondolja meg azt is, miért mondjuk: *egyik embert ismerem*, és *egy embert ismerek*, vajjon az egy-*ik*-ben előforduló *ik* hasonló vagy különböző-e az *ikes* igék *ik-jétől*? Nekem úgy látszik, a

nyelvlogika a nyelvtényekből szól; valameddig tehát nem ismerjük a nyelvtényeket, addig bajos tudnunk, miiben áll a magyar nyelv logikája. — —

Igen tanuságos és helyes az, mit Mátyás úr a 10—16. lapokon a *veternye* (= matutinum, szl. jutro reggel, *juternja* preces matutinae, s ebből a magyar *veternye*), *siket péntek*, *hiedelem*, *kégy* vagy *kigy* (stadium) szókról felhoz. A *veternye* szót Toldy *vecsernyé*nek gondolta volt, nem tudván, hogy *veternyei csillag* = stella matutina, *veternyei köd* nubes matutinae; nem tudván, hogy Székely István krónikája 49. lapján ezt találni: „Christus a keresztyénséget nem fondálá . . . „misen, veczernien (ejtsd: *vecsernyén*) *complétán*, *veternin*“, hanem csak az Evangeliouba való hitnek vallásába, — a hol, mint látjuk, *vecsernye* világosan meg van különböztetve a *veternyétől* stb. „Az anyaegyház kétször emléközik meg ő kénjáról szolozsmának tartásában: Elészer *veternyé*nek idején, mert *veternye* koron három helyen szenvede idvöziténk“, mert a hétszeri imádságok 1) matutinum, 2) laudes, 3) prima, 4) tertia, 5) nona, 6) vesperae, 7) completorium; *matutinum* tehát = *veternye*, és *vesperae* *vecsernye*; a *veternyét* a németek *mette*-nek nevezték. — A böjti időnevezetek következők: *Böjtfő**)-*szereda* s a következő *péntek* :

*) A rokon nyelvekben vannak jelenségek, melyek a nyelvrokonságot különösen kitüntetik, mert azt bizonyítják, hogy az illető nyelvanyag közös forrásból való, s hogy a népek, melyek rokon nyelven beszélnek, valaha közel laktak vala egymáshoz. A számneveken kívül, melyek mindenütt a legjelesebb rokonsági tanúk, ilyen jelenségek e következők is: A vogulban *pong* és *päng* főv, fő, mintegy *pog*, *päg* (törökül *beg*, *bej*), a bővítő *n*-nel *pong*, *päng*. A hét mint számnév *szát*, mint septimana is *szát*. A hét napjai tehát:

hét	szát
hétfő	szátpong
kedd	kitit (katel).

S a vogul folytatja, így: *nilit katel* = negyednap, *átt katel* ötödnap, *katit katel* hatodnap, *jáni katel* vagy *jelping katel* nagy nap, vagy szent nap. A magyar nyelv elhagyta a saját magyar neveket, szlávokat fogadván el: *szereda*, *csütörtök*, *péntek*, *szombat* = középső nap, németül *mittwoch*, *negyednap*, *ötödnap*, *szabath*. — Itt Mátyás úr a *böjtfő-szeredát* említi, az az böjt-elő napját. Az eszt nyelvben is van még a nap-számlálás *nyoma*, mert a *hétfő*, *szátpong*, ott is *ees päiv* = előnap, a *kedd teisi* vagy *töisi päiv* = másodnap, a *szereda kolma päiv* = harmadnap, a *csütörtök nelja päiv* = negyednap.

A *név* szó a finn nyelvekben *nimi*, a vogulban *nám* és *nim*. Azt a *kézujjat*, melyet a németek után, gyürüs ujjnak nevezünk, ezekben a nyelvekben

csonka héti péntek. Ezután következik *bőjt elővasárnap*, a hétnek magának nincsen külön neve: *másodvasárnap*; *harmadvasárnap*; erre következik a *guzsalyűtő hét*, melynek vasárnapja: *negyedguzsalyűtő vasárnap*; az ötödik hét a *siket hét*, melyen minden zajos mulatságnak vége; e hétnek pénteke *siket péntek*, s a következő vasárnap *siket ötöd vasárnap*; a hatodik hét, *virághét* a *virágvasárnap*-pal; a hetedik hét *nagyhét*, melyben van „*nagy csetertek*.” Íme egy kis antiquitas az egyházi életből.

A *hiedelem* szót Toldy bizalomnak magyarázta volt, de Mátyás megmutatja, hogy az „*refrigerium*”, németül *erfrischung*. Most már nem „*hüvöjtözünk*”, hanem *megfrisülünk*.

A *kégy* vagy *kigy* szót Toldy *kögnek*, *kegnek* ejtette volt: Mátyás bebizonyítja, hogy *kígy* vagy *kégy*. „*Kígy* hangoztatás *kigyó-kégyóra* emlékeztet, mely részesülői végzetével (*serpens*) *kígy kégy* igére útal. Ez pedig *szalad*, *halad* értelményü.” Mátyás úr ez iránt még több bizonyosságot fog találni, ha elakarja fogadni, hogy nem minden ó végzetű szó participialis, p. o. *túró* = szláv *tvaroch*; továbbá, hogy a *kigyó* nem igen jellegezi valahol is a *haladást*, *szaladást*; pedig Mátyás úr is észre fogja venni, hogy a szó-alkotó szellem mindenütt hasonló nézletekből indult ki. — —

A 17—33. lapokon igazító és pótló cikkekkel közöl a nagy szótárra, melyeket figyelmenre kell méltatni. Egy óhajását fejezi ki: „*Kivánatos volna azonban, hogy a fejtegetett szó-értelmény, mennyiben lehetséges, irodalmi példával támogattatnék*” — mert, hozzáteszi, „*így kevesebbé lenne az kitéve irígy ellenfél nem-tudományos érdekű támadásainak.*” — Mátyás úr itt is kelletlenül többet mond, s azért igazságtalan. Ki fogja azokra, kik a Nagy Szótárra észrevételeket vagy már tettek, vagy még fognak tenni, az *irígy ellenfelet* hányni, s avval gyanusítani, hogy észrevételeik *nem-tudományos érdekű támadások*. Ez sértő, még pedig annál sértőbb, mennél igazságtalanabb. Finály oly hevesen támadta meg a Nagy Szótárt, mint Mátyás szokott támadni: a néző vagy olvasó Finályra vagy Má-

névtelen vagy *nevetlen*, p. o. a finnben *nimetöin*, votjában *nimtem*, szirjänben *nimäm*, vogulban *nämtäl* vagy *näm-täl* = név-telen, Páriz Pápaiban *nevetlen* ujj, digitus annularis, mert Molnárban is *nevetlen ujj*. Sőt a turkmen nyelvben is *at-sziz*, a jakutban *ata-szuoch* = neve nincs. Lehet-e ilyeneket az egyenjogú nyelvekben találni?

tyásra vesse-e az ellenfeles irigységet, a nem-tudományos érdekű támadást? Feleljen reá maga Mátyás. A finnezőknek ismételt ízben felhánnya már, hogy ennyi meg ennyi költségbe verik az akademiát, mely a hazafiság ellen is vétkezik; itt is a 33. lapon, nem mulasztja el megemlíteni: „A finnmagyarságra fontosnak tartott eredmény, **számos közköltségen** nyomtatott dolgozatokban kerese méltánylót, melyek nagy része maig is raktárban hever (a közköltség nagy kárára!).“ Vajjon irigységből hánytorgatja-e Mátyás? vajjon nem-tudományos érdekű támadás-e az ilyen? — —

A II. füzet második része „*Magyar ösnyelvtanulmányok*“, melyek ismertetését más alkalomra kell halasztani.

Végre záradécul ott van *Magyar Nyelvtörténeti szótárának* mutatványa, melyet itt záradécul is mindenkinek ajánlunk.

HUNFALVY PÁL.